

או לעמידה בקיץ בחמה ובחורף בצינה⁷.

יסורים

עינוי משמעותו לשאת סבל ויסורים⁸, והוא מתייחס בעיקר לסבל הכרוך בצום⁹, ומכאן המושג תענית, וכן הונח במיוחד לפגיעה גופנית-מינית באשה¹⁰.

צער הוא התחושה הנפשית של סבל וכאב, והוא ביטוי תלמודי שלא נמצא במונח זה במקרא.

מיחוש הוא תחושת אי-נוחות גופנית בדרגה קלה, כנראה משורש של 'חוש', היינו תחושה, או אולי משורש 'חשש', היינו תחושת אי נוחות שכשלעצמה איננה חמורה, אך מעוררת חששות לבעיה יותר רצינית. אף ביטוי תלמודי זה לא נמצא במקרא¹¹.

מרד או דיצא הוא בלשון חז"ל כאב נוקב וחזק¹².

מזור הוא שם כללי לחולי וליסורים¹³.

בערך זה יידונו ההיבטים הרעיוניים, המדעיים וההלכתיים הנוגעים ליסורים¹⁴.

א. הגדרת המושג

השורש 'סר' במקרא פירושו עונש¹, ופירושו תוכחה ומוסר². ואולי הוא מלשון הסרה³, והכוונה שעל ידי העונש והתוכחה יסור ממנו החטא; או שהוא מלשון אסר = קשר, שנקשר אליו הסבל.

יסורים כוללים כאב, סבל, סיגוף, עינוי, צער, ומיחוש.

כאב הוא מיחוש גופני והתחושה הסובייקטיבית המצערת של מחלה או פצע⁴.

סבל מקורו בנשיאת משא כבד⁵, והושאל לנשיאת מכאוב⁶. הסבל הוא תחושת אובדן של דבר חשוב לאדם – בין בגופו, בין בזולתו, בין בממונו, וכיו"ב, ותחושת איום על השלמות הגופנית והנפשית, והוא מתבטא בעיקר בתגובה נפשית.

סיגוף הוא לשון ארמית לעינוי ברעב,

שבת. [12] ראה ע"ז כח ב, וברשי" שם. [13] הושע ה יג; סנהדרין צב א. בספרות המודרנית יש המשתמשים במושג זה בצורה הפוכה, היינו במובן של תרופה ורפואה. וראה שופטים ח טו ומשלי י ט – המושג "לודוע" שהוא לגרום יסורים – ר"י ג'אנח, רשי" וא"ע שם; וראה ע"ז ז ב וברשי" שם ד"ה עטיפה, שהמושג "עטיפה" פירושו כאב ופריחת הלב מתוך צרה. [14] וראה עוד – Steinberg A, In: Pellegrino ED and Faden AI (eds), *Jewish and Catholic Bioethics*, Washington,

[1] ויקרא כו יח; דברים כב יח; מל"א יב יא. [2] דברים ד לו; שם ח ה. [3] ראה תוס' תענית יב א ד"ה יאסר. [4] ראה בראשית לד כה. [5] בראשית מט טו; ישעיהו מו ז. [6] ישעיהו נג ד. [7] רשי" ב"מ צג ב ד"ה סיגפה. [8] בראשית טו ט; שמות א יב. [9] ויקרא כג כט; תהלים לה יג. [10] דברים כב כד; שמו"ב יג כב. [11] ראה שבת יא א, וברשי" שם ד"ה כבא וד"ה מיחוש; נדרים מא א; תמורה טו א, ועוד. וראה בשד"ח מע' כ"ף כלל קלז; הרחב דבר, ריש פר' ויגש. וראה עוד בע'

ב. רקע מדעי

בקליפת המוח הגדול מצויים אזורים, אשר מעבדים את הנתונים, ממקמים אותם, מגדירים את אופיים, ו'מחליטים' על הפעולה המתבקשת. לא ידוע על מרכז מוחי מוגדר מבחינה אנטומית, המיוחד לכאב, בניגוד להימצאותם של מרכזים מוגדרים לתחושות ולתיפקודים אחרים¹⁸.

הסבר משוער לכאב – הכאב משמש סימן-אזהרה לאורגניזם החי, הבא להודיע על השפעות מזיקות, שיש בהן כדי לסכן את שלמותו, או את תקינות אחת ממערכותיו.

ההערכה של הכאב מותנית, בין השאר, במצב ההכרה הכללי בעת תחושת הכאב, שכן במצב של תירדמת וחוסר הכרה, אין תחושת כאב על ידי המרכז המוחי הקליפתי, למרות שגירויי הכאב מתרחשים בעוצמה משמעותית.

תנאים ביולוגיים – על מנת לחוש כאב מבחינה ביולוגית, יש צורך בארכעה תנאים: איבר-קליטה ותחושה לכאב; מציאות מרכזים עצביים לעיבוד הגירויים של תחושת הכאב; קשר עצבי בין איבר-הקליטה למרכז העיבוד העצבי; הימצאותו של האורגניזם במצב כללי, שבו אפשרית התחושה.

מקורות לכאב ממושך – תחושת הכאב יכולה להיות מופעלת על ידי אירועים רבים ומגוונים, הן בעוצמה, והן באיכות, הן מגורמים חיצוניים, והן מגורמים פנימיים. הסיבות השכיחות לכאב ממושך, בעוצמה חזקה במיוחד, הם כאבים על רקע של מחלות פרקים, כאבים על רקע של הפרעות נוירולוגיות מסוג כאב מרכזי¹⁹, או כאב על רקע פגיעה בעצבים היקפים או אוטונומיים²⁰, כאבים על רקע של מחלות ממאירות²¹, כאבים על רקע של אבני מרה או אבני כליה, כאבים לבביים, וכאבים הנובעים מטיפולים רפואיים מגוונים. הסיבות השכיחות לכאבים עזים וחרिפים הם ניתוחים, פציעות וכוויות. רקמות שונות בגוף רגישות במידה שונה להשפעות המפעילות את תחושת הכאב, ויש רקמות שאין בהן

מסלול נוירולוגי של כאב – איברי קליטת כאב¹⁵ הם קצות עצבים מיוחדים לקליטת גירויי כאב, המצויים בעור וברקמות שונות; סיבי עצב שונים, היוצאים מהקולטנים, מעבירים תחושות כאב מוגדרות בעוצמתם, במיקומם, ובאופיים (כגון חום, לחץ, גירוי כימי וכד''). הסיבים הללו נכנסים לחוט-השדרה דרך השורשים העצביים הגביים, ויוצרים בתוכו מסלולים עצביים, אשר עולים ומעבירים את גירויי הכאב עד לגרעיני הרמה¹⁶ שבמוח, ומשם ממשיכים מסלולים עצביים נוספים אל קליפת המוח הגדול; סעיפים של מסלולי הכאב מגיעים גם לתת-הרמה¹⁷, ובו מעובדים תגובות רגשיות, הורמונליות ואוטונומיות שונות;

Galer – ראה [20] 45(Suppl 9):S11, 1995
BS, *Neurology* 45(Suppl 9):S17, 1995;
.Schott GD, *Lancet* 345:634, 1995
Portenoy RK, – ראה סקירה במאמר [21]

pain ;Nociceptors [15] .1999, pp. 77-82
hypo- [17] .thalamus [16] receptors
thalamus [18] ראה ע' עצבים, מערכת ה-
[19] ראה – Gonzales GR, *Neurology*

כלל תחושת כאב, כגון רקמת המוח.

הכאבים יכולים לנבוע מהפעלה ישירה של קולטני הכאב, עקב פגיעה ישירה ברקמות ואיברים, כגון בפגיעה או בתהליכים ממאירים הרסניים; ויכולים לנבוע מהפרעה במסלולים העצביים, כגון פגיעה בעצבים היקפיים, או במרכזי הכאב המוחיים²².

חומרים כימיים – לאחר הגירוי
המכאיב, אשר נגרם כתוצאה מהרס רקמה וגירוי קולטני הכאב, מופרשים חומרים כימיים פנימיים רבים²³. חומרים אלו מגרים את החיישנים הכימיים והמכניים²⁴, והם מתורגמים לשינויים חשמליים, אשר עוברים במסלולים העצביים של הכאב, מאתר הגירוי עד למרכז המוחי-התודעתי, כמתואר לעיל.

דיכוי תחושת כאב – המוח
וחוט-השרדה מכילים לא רק אזורים המודעים לכאב, אלא גם אזורים המדכאים את תחושת הכאב. חומרים כימיים שונים המצויים במוח, משפיעים על הפחתת תחושת הכאב, והם קשורים לקבוצות החומרים הכימיים המכונים פפטידים²⁵. המערכת החשובה ביותר בהקשר זה, היא המערכת האופייטית הפנימית²⁶. המוח מייצר חומרים אנדוגניים דמויי-

אופייטים²⁷, אשר מפחיתים את תחושת הכאב²⁸. מערכת זו יכולה להיות מופעלת על ידי תכשירים אופייטיים חיצוניים, כמו מורפיום; על ידי גירויים חשמליים באזורים מוחיים מוגדרים; וכך על ידי גורמים אחרים, כגון אינבין²⁹, אקופונקטורה וכיוצ"ב.

מאזן הכאב – התוצר הסופי של
תחושת כאב הוא, בעצם, מאזן רגעי בין הכוחות המפעילים כאב – גירוי קולטני הכאב, או גירוי המערכת העצבית של המסלולים והמרכזים של הכאב, לבין הכוחות המפחיתים או המבטלים אותו – המערכת האופייטית הפנימית, המצב ההכרתי והרגשי, הטיפול הרפואי-נפשי.

התפתחות עוברית – מטלולי כאב,
מרכזי כאב, ומערכת נוירו-כימית קיימים כבר בעוברים בשלבי ההריון המאוחרים, והם מסוגלים לחוש תחושת כאב³⁰; יילודים ותינוקות בוודאי חשים בכאב, ומגיבים לו בתגובות פיסולוגיות, התנהגותיות ומטבוליות, למרות שכמובן אינם יכולים להביע את כאבם במילים, ולכן יש להתייחס לכאבם, ויש אפשרויות יעילות להקל ו/או למנוע את כאבם³¹.

גורמי כאב שונים – אכן, הנתונים
האנטומיים והפיסולוגיים המתוארים

.opioides [27]. enkephalins and endorphins
Basbaum AI and Fields HL, *Ann Neurol* [28]
4:451, 1978; Martin WR, et al, *J Pharmacol*
placebo [29]. *Exp Ther* 197:517, 1976
.Lee SJ, et al, *JAMA* 294:947, 2005 [30]
וראה שם הצעות לתת הרדמה לעובר
שכשמוצעת הפלה. [31] ראה להלן.

.*Cancer* 63(Suppl 11):2298, 1989
Payne R, *Cancer* 63(11 Suppl):2266, [22]
1989; Casey KL, *Ann Intern Med* 124:995,
Serotonin, histamin, bradykinin, [23]. 1996
Supstance P, prostaglandins
mechano- ;chemoreceptors [24]
receptors .peptides [25] .endogenous [26]

שייכים בעיקרם למילון הנפשי ולא הגופני³². ואכן קיימים הבדלים סובייקטיביים בין בני האדם בתגובותיהם לכאב על פי אופיים, המערכת החינוכית-תרבותית-דתית, מצב הרוח וההכרה, והאישיות הבסיסית.

הערכת הכאב – לצורך הערכת עוצמת הכאב, ומידת ההשפעה של טיפולים משככי-כאב, הוצעו מדדי-כאב שונים במבוגרים, בילדים, וביילודים, אשר חשיבותם רבה בהגדרת תיסמונות כאב, ובעיקר בהערכת היעילות של משככי-כאב³³. אכן, טרם נמצאה שיטה אמינה לקביעה אובייקטיבית, כמותית ואיכותית, של כאב.

ההתייחסות הרפואית האינדיבידואלית לכאב, כפי שהיא מתנהלת באופן מעשי כיום, איננה מספקת ואיננה הולמת במרבית המרכזים הרפואיים, הן במבוגרים, והן בילדים³⁴. למרות ההתקדמות בטיפול במשככי כאבים בכלל, וביילדים בפרט, ולמרות הנחיות מפורטות על טיפולים אופטימליים כאלו בילדים, עדיין אין זה מקובל מספיק, וילדים מקבלים טיפול משכך כאבים ביעילות ובתדירות נמוכה בהרבה בהשוואה

לעיל, אינם מספיקים להסבר מלא של מהות הכאב. שכן תחושת הכאב איננה תלויה אך ורק בעצם הגירוי הפיסיולוגי, אלא גם, ולעיתים בעיקר, במערך הנפשי, ובתנאים הסתגלותיים ותרבותיים מגוונים של הגוף החי בעת תחושת הכאב. ההתייחסות לכאב מורכבת מתערובת של תגובה פיסיולוגית, פסיכולוגית, רגשית, והתנהגותית.

גורמים שונים מחמירים את התחושה הסובייקטיבית של הכאב, והם כוללים פחד, חרדה ודכאון; חוויות כאב שליליות קודמות; תחושה של חוסר שליטה במצב; תחושת אי-וודאות ואי-ידיעת ההתפתחויות העתידיות של הכאב והסבל, או המשמעות שלהם; שילוב של הפרעות אחרות כגון הקאות וחולשה; טיפולים פולשניים ומכאיבים; סביבה בלתי תומכת, או תמיכה בלתי נכונה, או מצב של שעמום וחוסר מעש; חוסר ידע ו/או התייחסות של הצוות הרפואי והסיעודי לבעיית הכאב והסבל של החולה. ההערכה הכמותית והאיכותית של הכאב, וכן ההתייחסות אליו הם, איפוא, תהליכים המתחוללים בעיקר במישור הנפשי. גם התיאורים הסובייקטיביים של הכאב, כגון שורף, חד, דוקר, הולם, עמום, מציק, טורדני וכיו"ב,

WJC, et al, *J Dev Behav Pediatr* 20:222, 1999. וראה עוד ש. דולברג וא.ס. דולברג, הרפואה קמד: 54, 2004. [34] Schechter NL, *Pediatrics* 86:813, 1990; American Academy of Pediatrics, *Pediatrics* 89:110, 1992; McGrath PJ and McAlpine L, *J Pediatr* 122:S2, 1993; Goldman A, *Arch Dis Child* 68:423, 1993; American Academy of Pediatrics, *Pediatrics* 108:793, 2001

[32] על מושגים רפואיים הקשורים לכאב ראה Dejong RH, *JAMA* 244:143, 1980 – Williams RC, *Pain* 35:239, 1988; [33] Wells N and Beyer JE, *Pediatr Clin N Am* 36(4):837, 1989; Bieri D, et al, *Pain* 41:139, 1990; Schechter NL, et al, *Pediatrics* 87:171, 1991; Lawrence J, et al, *Neonatal Network* 12:59, 1993; Stevens B, et al, *Clin J Pain* 12:13, 1996; Boelen-van der too

נמוכה בטיפול בכאב, ומודעות ירודה לצורך הרפואי להתייחס לכאב בחולים. בשנים האחרונות גברה המודעות בין הרופאים וגורמי הבריאות למצבי הכאב והסבל, ולצורך לטפל בהם בצורה נאותה, וכמו כן גבר מאוד הידע המדעי בהבנת הכאב והסבל, ובעקבותיו עלתה היכולת הרפואית לטפל בצורה יעילה יותר במצבים אלו. בין ההישגים החשובים בחקר מנגנון הכאב, יש לציין את גילוי הקולטנים המוחיים לאופייטים, אשר תוארו לראשונה בשנת 1973³⁹; ההבנה הפרמקולוגית המעמיקה של תכשירים נרקוטיים; ופיתוח סדרת תכשירים משככי-כאב חדישים ויעילים.

הרבה ספרים, מאמרים, ואף כתבי-עת רפואיים מיוחדים⁴⁰, מוקדשים לחקר הכאב ולדרכי הטיפול בו, ונקבעו אמות-מידה רפואיות, כללים והנחיות לטיפול נאות במשככי-כאב. נושא זה קיבל משנה חשיבות בשנים האחרונות, עם הקידמה הטכנולוגית-רפואית בהארכת חייהם של חולים רבים, אשר מלווה לעתים קרובות בסבל ובכאב רב, והוכר הצורך בטיפול בהיבטים אלו, לשם שיפור איכות החיים, במקביל לשיפור בתוחלת החיים⁴¹.

היכולת הטיפולית — באופן עקרוני, ניתן כיום למנוע כאב כמעט בכל המצבים,

למבוגרים עם בעיות דומות³⁵. הדבר נובע הן מחוסר תשומת לב, והן מחוסר ידע בתחום רפואי מיוחד זה. רבים מהרופאים טועים בטיפול בכאב, עקב שימוש בלתי נכון במשככי-כאבים, הן בבחירת התכשירים, הן במינונם, והן במרווחי הזמן שהתרופות ניתנות לחולים³⁶. כמו כן קיימים הבדלים בולטים בין ההגדרות והציפיות של חולים ביחס לכאב ולהקלתו, לבין התפיסות והידע של רופאיהם על מצבים אלו³⁷. ואמנם, פורסמו עבודות רבות בשנים האחרונות, המצביעות על אי-שביעות הרצון של חולים רבים מהטיפול הניתן להם לשיכוך הכאבים, ואפילו בכאבים חריפים לאחר ניתוחים, וכן להקלת הסבל המתלווה למחלות רבות ו/או לטיפולים הניתנים להם, ואשר מתבטא בהפרעות בשינה, מתיחות, עצבנות, דיכאון וכיו"ב. במחקרים אחדים נמצא כי כ-40% מהחולים לאחר ניתוחים התלוננו על כאבים ועל טיפול בלתי מספיק לשיכוך הכאבים³⁸. רק מרכזים מיוחדים, המטפלים בעיקר בחולים הנוטים למות, ובחולים עם מחלות ממאירות, מקדישים תשומת לב מספקת לבעיה זו.

ההתייחסות לכאב — חקר הכאב במובן המודרני החל, אמנם, לפני כ-150 שנה, אך עד לפני מספר שנים היתה הבנה מוגבלת ביחס למהות הכאב מבחינה פתופיסיולוגית, ועל כן גם היתה יעילות

Leading Article, *Lancet* 1:524, 1991. וראה שם המלצות לטיפול נאות. [39] Pert CB and Snyder SH, *Science* 179:1011, 1973. [40] כגון הסדרה Advances in Pain research and Therapy, וכתבי העת המדעיים Pain, *Clinical Journal of Pain*. [41] ראה עוד בע'

[35] ראה Walco GA, et al, *N Engl J Med* 331:541, 1994; Yaster M, *Pediatrics* 95:427, 1995. על כאבים בגיל היילוד — ראה ע' ילוד רע' מילה. [36] Angell M, *N Engl J Med* [37] Cassel EJ, *N Engl J* 306:639, 1982. [38] *Med* 306:98, 1982. ראה לדוגמא —

שיטות טיפול אחרות כוללות הזרקות מקומיות של חומרים משככי-כאבים, הזרקות לתעלת השדרה, הזרקות חוסמות למרכזי עצבים, והרדמה כללית. שיטות נויורוכירורגיות שונות, כגון ביקוע חלקי חוט שדרה⁴⁵, או החדרת אלקטרודות מגרות למרכזים מוחיים ושיטות⁴⁶, יכולות להיות יעילות במקרים נבחרים.

קיימות גם גישות בלתי-קונבנציונליות, כגון רפלקסולוגיה, אקופונקטורה וכדו', שיעילותם הוכחה בשיכון כאבים במצבים מסויימים⁴⁷.

באופן כללי ניתן לומר, שהשפעת הטיפול נגד כאבים יכולה להיות תלויה בשלושה מרכיבים: שיפור עצמוני, שהיה קורה ממילא גם ללא טיפול; שיפור בכאבים בגלל ההשפעה הישירה של משככי הכאב; שיפור בכאב בגלל השפעה בלתי ישירה של הטיפול בכאב, היינו בגלל סיבות שונות המלוות את הטיפול, כגון תשומת לב גדולה יותר של הרופא, הציפיה הנפשית של החולה שהטיפול יעזור לו, המחיר הכספי של הטיפול, והתגובה הסביבתית לציפיה של השיפור. לגורמים צדדים אלו קוראים תגובת אינבו⁴⁸. מקובל לחשוב שתגובה כזו

כולל במצבים הסופניים של חולי סרטן, וכן ניתן הדבר גם ביחס לילדים⁴².

שיטות טיפול – הטיפול בשיכון ובאילחוש הכאב⁴³ מורכב מגישות פסיכותרפויטיות, כגון הסברה, תמיכה ומעורבות נפשית, סביבה משפחתית-טיפולית תומכת, תעסוקה מתאימה, הסחת הדעת, היפנוזה, היזון-חוזר ביולוגי⁴⁴, דמיון מודרך; וגישות פרמקולוגיות, שהן היעילות ביותר במרבית מצבי הכאב. קיים מיגוון רחב, אשר הולך ומתרבה, של תרופות שונות, אשר פועלות במנגנונים שונים.

מנגנוני הפעולה של תכשירים תרופתיים להפגת הכאב כוללים הגבהת סף הכאב, החלשת פעולת הקולטנים לכאב, או דיכוי פעילות המנגנונים המוחיים התודעתיים. ניתן להתערב במסלולי הכאב בפעולה על הקולטנים ההיקפיים, על המסלול העצבי אל חוט השדרה, על מסלולי הכאב מחוט השדרה עד המוח, או על המרכזים המוחיים הקליפתיים. יש להתאים את התרופות בהתאם לסיבת הכאב, דרגת הכאב, והצרכים האישיים והמיוחדים של כל חולה.

נשלטים בספר – Gybels JM and Sweet WH (eds), *Neurosurgical Treatment of Persistent Pain*, Karger, Basl, 1989. וראה עוד Gildeberg PL, In: Greenblatt SH, Dagi TF, Epstein MH (eds), *A History of Neurosurgery*, American Association of Neurological Surgeons, 1997, Chapter 22. שפיגלמן, הרפואה קבו:135, 1994. [47] וראה עוד בע' רפואה. [48] placebo effect.

נוטה למות. [42] Shannon M and Berde CB, *Pediatr Clin N Am* 36(4):855, 1989; Miser AW and Miser JS, *Pediatr Clin N Am* 36(4):979, 1989. בעניין השיטות הקליניות החדשות למניעת כאב בחולי סרטן ראה – Jacox A, et al, *N Engl J Med* 330:651, 1994. [43] analgesia. [44] bio- feedback. [45] cordotomy. [46] ראה על שיטות נויורוכירורגיות שונות לשיכון כאבים בלתי

קיימת בכשליש ממרכיבי השיפור, אך קיימת סבירות רבה שהשיעור הנוגע לשיפור הכאב הוא אף גבוה יותר⁴⁹.

למשככי כאבים, בעיקר מקבוצת האופייטים, יש תופעות לוואי, הכוללות בעיקר הסתגלות, התמכרות, ודיכוי נשימת. הסתגלות או סבילות היא הצורך הפיסיולוגי במינונים גדלים והולכים של התרופה, עקב התרגלות הגוף לכמות נתונה של התרופה. מצב זה איננו דורש תהליכי גמילה, וקל להשתחרר מהצורך בשימוש בתרופות אלו כאשר הכאב חולף; התמכרות היא הצורך הפסיכי-נפשי לכמויות חוזרות וגדלות של התרופה. מצב זה נדיר, כאשר הטיפול מכוון לבעית כאב אמיתית וממושכת. שכיחות ההתמכרות בתנאים כאלו היא כ-0.1%⁵⁰; הדיכוי הנשימתי הוא חשש מוגזם ביחס לטיפול נאות במצבים מתאימים מבחינה רפואית, שכן רק כ-1% מהמטופלים מפתחים סיכון זה⁵¹.

הטיפול בכאב הפיסי בלבד איננו מספיק, ובכל מקרה יש להתייחס למרכיב הסבל. ואכן קיימות אפשרויות יעילות לטיפול גם במרכיבי סבל שונים, כגון דיכאון, הפרעות שינה, גרד, בחילות והקאות, וכל מיגוון הבעיות הנפשיות הנלוות למחלות ממאירות, ומחלות קשות אחרות⁵².

הגישה הנכונה לטיפול בחולים הסובלים מכאב ממושך היא לערב רופאים מומחים לכאב, פסיכיאטרים, עובדים סוציאליים וכהני דת לצורך שיפור מצבו של החולה, בדיוק כפי שהדבר מקובל לגבי בעיות רפואיות מסובכות אחרות. לאור ההתקדמות הרבה בהבנת הכאב ובשיטות הטיפול בו, נדרשים ידע ומומחיות בענף רפואי חדש זה, כדי להגיע לטיפול אופטימלי לשיכוך הכאב ולהקלת הסבל.

ג. גישה מחשבתית ביהדות

הסיבות ליסורים

שאלת הסיבה לסבל ואי-הצדק – אחת החידות הסתומות, שהיהדות התלבטה בהן משחר קיומה, הוא עניין הסבל בעולם⁵³. הנביאים וחכמי ישראל בכל הדורות התלבטו בעצם השאלה הזו, וביותר בשאלת אי-הצדק של 'צדיק ורע לו, רשע וטוב לו'⁵⁴. מצינו במקרא ובחז"ל ניסוחים שונים לשאלה זו, ויש מי שכתב, ששאלת הגמרא על צדיק ורע לו רשע וטוב לו היא יותר עמוקה וחזקה משאלת החכמים והנביאים אשר שאלו על עניין זה⁵⁵. להלן מספר דוגמאות על ניסוח השאלה העמוקה הזו במקרא: 'מדוע דרך רשעים צלחה'⁵⁶; 'כי רשע מכתיר את הצדיק, על כן יצא משפט מעוקל'⁵⁷; 'הנה

Pediatrics 86:818, 1990 [53] וראה עוד להלן ברקע האתי. [54] ראה ברכות ז א, שבכך כבר נתקשה משה רבנו, ומחלוקת תנאים שם, מה התשובה לשאלה זו. וראה פי' הרי"ף על עין יעקב, ברכות שם. [55] הכותב בעין יעקב שם. [56] ירמיהו יב א. [57] חבקוק א ד.

Turner JA, et al, *JAMA* 271:1609, 1994 [49]
McGivney WT and Crooks GM, *JAMA* [50] 251:1182, 1984; Miller PR and Jick H, *J Clin Pharmacol* 18:180, 1978; Angell M, *N Engl J Med* 306:98, 1982 [51].
Jick, loc. cit; Angell, loc. cit וראה עוד בע' נוטה למות. [52] Berde C, et al, [52]

אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל⁵⁸; בעולמו⁶⁵.

תירוצים אפשריים – הרבה הסברים נאמרו כדי לתרץ קושיא עתיקת יומין זו, וקרוב לוודאי שכולם נכונים באופן חלקי בהתאם לתנאים, לאישים ולזמנים המשתנים, אבל אין בהם משום הבנה מהותית כוללת לפי השגת השכל האנושי⁶⁶.

הקשר בין יסורים לעוונות – מצינו מחלוקת עקרונית, אם יש יסורים בלא עוון, אם לאו⁶⁷. מחלוקת זו נמשכת גם בין הראשונים – יש הסבורים למסקנה, שאין יסורים בלא עוון⁶⁸; ויש הסבורים למסקנה, שיש יסורים בלא עוון⁶⁹.

לשיטת הסוברים שאין יסורים בלא עוון, הרי שהיסורים הם עונש ישיר על החטא; לשיטת הסוברים, שיש יסורים בלא עוון, הרי שהיסורים הם יסורים של

אשר רשע מאריך ברעתו⁵⁹; 'אשר יש צדיק אבד בצדקו, ויש רשע מגיע אליהם כמעשה הרשעים, ויש רשעים, שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים, אמרתי שגם זה הבל⁶⁰; ועל כולם – כל ספר איוב, שמוקדש לשאלה זו⁶¹. ובחז"ל – אין בידנו לא משלוות הרשעים, ואף לא מיסורי הצדיקים⁶², שאין הדבר ידוע לנו, מדוע דרך רשעים צלחה, ומפני מה הצדיקים מדוכאים ביסורים⁶³. על שאלה זו כתב אחד הראשונים: "שהוא דבר מכאיב את הלבבות, ומדאיב המחשבות, ממנו לבדו נמשכו רבים בכל הדורות לכפירה גמורה, והוא היראות בעולם משפט מעוקל, וצדיק ורע לו, רשע וטוב לו, כי יאמרו מדוע דרך פלוני ופלוני צלחה, ולמה פלוני ופלוני שיראו צדיקים אבדו, זה שורש המרי בכל המורדים, מכל אומה ולשון"⁶⁴. יש מי שכתב, שעיקר הקושי הוא מדוע צדיק ורע לו, אבל רשע וטוב לו, הוא מחסד הקב"ה

לחכמי קהל מארשיליאי; רמב"ן תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רעד; מאירי שבת נה ב, ולכאורה משמע כן ממסקנת הגמ' סנהדרין מו ב, על פי הפסוק בקהלת ז כ, 'אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא'; וכן משמע כך מירושלמי שקלים ה א, בסיפור בתו של החסיד ששטפה נהר, ועל פי פירוש משנת אליהו שם, ד"ה א"ל. [69] רש"י ברכות ה א ד"ה יסורין; בה"ג, הובאו דבריו בתוס' ברכות מו ב ד"ה מר, וראה תוס' ברכות ה ב ד"ה דינא; חובות הלבבות שער הבטחון פ"ג. ולכאורה כן היא מסקנת הסוגיא בשבת נה ב, שיש יסורים בלא עוון, אך ראה בתוס' שם ד"ה וש"מ, שלא הוקשה בגמ' שם על השיטה שאין יסורין בלא עוון, אלא רק על השיטה שיש מיתה בלא חטא, וראה בתורת האדם שם, במאירי שם, ובחידו' פני יהושע שם סוד"ה אמר ר' אמי. וראה עוד בעינים

[58] תהלים עג יב. [59] קהלת ז טו. [60] קהלת ח יד. [61] ראה כל מפרשי איוב, ובעיקר פירוש הרמב"ן על איוב, ומו"נ ח"ג פכ"ב-פכ"ג. [62] משנה אבות ד טו. [63] כפי פי' א בברטנורא. וראה בחובות הלבבות, שער הבטחון, פ"ג. [64] רמב"ן בהקדמתו לס' איוב. [65] רמב"ן תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רפב. [66] ראה להלן. וראה בהקדמת הרמב"ן לס' איוב. [67] שבת נה א-ב. וראה ויקרא רבה לז א, וקהלת רבה ה ב, שאין יסורין בלא עוון, ולא הביאו במדרשים אלו מחלוקת. וראה בתוס' שם ד"ה אין, שהכוונה לעוון של מזיד. וראה חגיגה ד ב, בסיפור הגמרא על סמך הפסוק במשלי יג כג – 'יש נספה בלא משפט', ובפירש"י שם ד"ה ויש – 'יש כלה, ואין עוון בידו, ולא היה משפט לספות'. [68] רמב"ם מו"נ ח"ג פי"ז ופכ"ד; אגרות הרמב"ם, תשובה

אהבה⁷⁰.

שלו, ולזככו ולטהר הפחיתות שבגוף, כדי להביאו אל המעלה העליונה⁷⁵; יש מי שכתב, שתכלית היסורים של אהבה אינם כי אם לזכך את האדם, ולרומם את ערכו הרוחני, ולכן צריכים שלא יהיו בחומרה רבה מידי, אלא במידה כזו שירגיש בהם כפי ערכם ומטרתם, אבל אם הם באים בחומרה רבה יותר, שההפסד גדול מההרגש, הרי הם טובים לכפרה על עוון, אבל אינם יסורין של אהבה⁷⁶. אכן יש מי שכתב, שלפי דעת מקצת החכמים שיש יסורים של אהבה, אפשר שיחולו באדם מכות ללא פשע קודם, אבל הם באים רק להרבות גמולו וכו', ואין פסוק בתורה לעניין זה⁷⁷.

בעניין מהות ותכלית היסורים – אכן, לשתי השיטות עדיין יש צורך בהסבר מהותם ותכליתם של היסורים, עיתויים, חומרתם, ואופיים, ונאמרו על כך דעות שונות, והסברים שונים:

היסורים הם עונש וכפרה על חטא:

בפשטות ניתן לראות ביסורים חלק מהמציאות האנושית מאז חטאו של אדם הראשון, ועונש שנגזר על המין האנושי⁷⁸, שאין לך אדם בלא יסורים⁷⁹.

יסורים של אהבה – בגדר יסורים של אהבה נאמרו דעות אחדות: אלו הם יסורין של אהבה? כל שאין בהם ביטול תורה, ואין בהם ביטול תפילה⁷⁰, אבל יסורין שהן באים על האדם, ומבטלין אותו מדברי תורה, יסורין של תוכחת הם⁷¹; יש מי שכתב, שיסורים של אהבה הם יסורים שהאדם יכול לשלוט בהם, ואין הם מושלים בו⁷²; יש מי שכתב, שהקב"ה מייסרו בעולם הזה בלא שום עוון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכויותיו⁷³; יש מי שכתב, שיסורים של אהבה גם הם באים על חטא וכפרה, ומאהבה היינו אהבת הקב"ה לתת שכרו משלם לצדיקים בעולם הבא, ולכן מענישם בעולם הזה על מיעוט עוונות של שגגה והעלם דבר, או חטאת אבותם לכפרם ולמחוק החטא, להתכפר ביסורים, כדי להיותם נקיים לעולם הבא, אבל מכל מקום אפילו יסורין אלו לכפרה ולמירוק חטא הן באים⁷⁴; יש מי שכתב, שנקראו יסורין של אהבה, מפני שהקב"ה אוהבו ורוצה לקרבו אליו, שמצד צדקתו ראוי למעלה עליונה, ומצד החסרון הדבק בחומר המונעו מזה מביא הקב"ה עליו יסורין, כדי למרק הנפש, ולסלק החומר

אלו הן יסורין של אהבה, אלו הם תלמידי חכמים הצדיקים, שמתים להם בניהם שלהם בקטנותם, ומכפר להם על עוונותיהם בעולם הזה, ואחר כך הן באים בטהרה לחיי העולם הבא. [77] רמב"ם במו"נ ג יז. וראה עוד בעניין יסורין מאהבה במעבד יבק קרבן תענית פ"ה; שו"ת מהר"י שטייף סי' מז; שו"ת אגרות משה חו"ד ח"א סי' קמ. [78] בראשית ג טז-יט. [79] בראשית רבה צב א.

למשפט ברכות ה א. [70] ברכות ה א. [71] בראשית רבה צב א. ובתנחומא מקץ טז, אם באו עליך יסורים, והיית יכול ליגע בתורה, יסורין של אהבה הם. [72] מהרשי"א, ביצה לב ב. [73] רש"י ברכות ה א ד"ה יסורין. [74] רמב"ן תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רע ואילך. [75] מהר"ל מפראג בס' נתיבות עולם, נתיב היסורין, פ"א. [76] עין איה ברכות ה ב אות לד. וראה בתנא דבי אליהו זוטא, יא א,

מזה כלל, וכשיראה שמחמדתו בא לידי יסורין, יעזוב דרכו הרעה⁸⁸.

הרעיון, שכל מצב של יסורים הוא עונש וכפרה על חטאים קודמים, אפילו כאשר מדובר בצדיקים, נמצא במענות שלושת הרעים של איוב – אליפז התימני, בלדד השוחי, וצופר הנעמתי, שלדעתם אם צדיקים מתייסרים, הרי היסורים באים למרק את חטאיהם⁸⁹.

רעיון זה אף נמצא במאמרי חז"ל שונים, כגון כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא, אפילו על עבירה קלה שעשו, כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה, אפילו על עבירה קלה שעושין⁹⁰; יסורין ממרקים כל עוונותיו של אדם⁹¹; היסורים באים על האדם על ידי שעושה דברים מכוערים, ודברים שאינם ראויים⁹²; ישראל מתייסרים ביסורים גדולים על מעשיהם הרעים, ואינם אלא יסורים קלים לפי מעשיהם, ולא עוד אלא שהם מקבלים שכר על היסורים שלהם⁹³; בדין חלוקי כפרה, עבר על כריתות ועל מיתות בית-דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכיפורים תולים, ויסורים ממרקים⁹⁴; הצער בא מפני מעשים רעים⁹⁵; מפני מה גרים בזמן הזה מעונים, ויסורים באים עליהם, מפני שלא קיימו שבע מצוות שקיבלו בני נוח⁹⁶; עד שלא ברא הקב"ה את האדם, התקין לו את

רבים מפסוקי התורה מורים על כך, שיסורים באים כעונש על חטאים, כגון 'והיה אם שכח תשכח את ה' אלקיך וגו', כי אבד תאבדון⁸⁰; 'והיה אם לא תשמע בקול ה' אלקיך וגו', ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך⁸¹; 'על כי אין אלו-ה בקרבי מצאוני הרעות האלה'⁸²; ועוד רבים.

באופן מיוחד הדגישו חז"ל, שיסורים באים על ביטול תורה, וכל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין, ועוכרין אותו⁸³, ויש מי שכתב, שהוא-הדין בעוון ביטול מצוות עשה, שאינו מזרז לעשות אותן כראוי, אלא מתעצל בעשייתן ובקיומן⁸⁴.

מצב נוסף שלפי חז"ל מביא ליסורים הוא מה שאמרו שכל המתלוצץ, יסורין באים עליו⁸⁵, שהחכמים היו מזהירים לתלמידיהם, שלא להתלוצץ גם על דרך מקרה ועראי⁸⁶. וביאור עניין זה, 'כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתייסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכוח הרהורי תשובה וכו', אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כוח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים⁸⁷. ויש מי שכתב, שלץ הוא המדבר דברים בטלים, ואינו נהנה מזה בגופו, ויודע שאין לו תועלת

לפי חילוקי בדעות בני האדם ביחס להשגחה הפרטית, ולעומתו ראה בביאור הרמב"ן לספר איוב. [90] תענית יא א. [91] ברכות ה א. וראה רש"י דברים כט יד. [92] תנא דבי אליהו רבא, פ"ב. [93] תנא דבי אליהו רבא, כ ח. [94] יומא פו א. [95] ראה משנה קידושין ד יד. [96] יבמות מה ב.

[80] דברים ח יט. [81] דברים כח טו. [82] דברים לא יז. [83] ברכות ה א. [84] רמב"ן תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רע. [85] ע"ז יח ב. [86] שערי תשובה, שער ג, סי' קעז. [87] מסילת ישרים פ"ה. [88] ביאור הגר"א למשלי יט כה. [89] וראה במו"נ ח"ג פכ"ג, שביאר את דבריהם

כל היסורים, שאם סרח – הרי וודה בהם⁹⁷.

האדם להקב"ה, לחזרה בתשובה, ולאבהת השם:

ורעיון זה אף נמצא בדברי חכמי ישראל, כגון – ואנחנו נאמין שכל אלו העניינים האנושים הם כפי הדין, והשם חלילה לו מעוול, לא יענוש אחד ממנו אלא המחוייב והראוי לעונש⁹⁸; היסורים באים לכפר על חטאיו של אדם ולהעביר את עוונות⁹⁹; ולא תינקה הנפש עדנה מן החולי, ולא נרצה עוונה, עד אשר ייוסר החוטא ביסורים והוכח במכאוב, ותקראנה אותו רעות וצרות¹⁰⁰; היסורים הם פורענות ונקמה על עבירות שכבר קדמו¹⁰¹; ולא יקשה לך מדוע הרבה רשעים מגיעים להם, כי לפעמים הצדיק עושה עבירה אחת ונענש מיתה, והיפך זה, לפעמים הרשע עושה דבר טוב¹⁰²; כי באמת כל היסורין, בין בגוף ובין בממון, הוא הכל כפרה על העוונות, כדי שלא יצטרך להתייטר לעתיד לבוא, ששם העונש הוא הרבה יותר גדול¹⁰³.

רעיון זה נמצא במקרא, כגון 'אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה, ומתורתך תלמדנו'¹⁰⁴; 'צרה ויגון אמצא, ובשם ה' אקרא'¹⁰⁵; 'הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלו-ה'¹⁰⁶.

רעיון זה אף נמצא בחז"ל, כגון כל זמן שאדם שרוי בשלווה, אין מתכפר לו מעוונותיו כלום, ועל ידי היסורים הוא מתרצה למקום¹⁰⁷; שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין, אלו הן: תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא¹⁰⁸; ישראל אין חוזרים למוטב אלא על ידי יסורין¹⁰⁹; אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, כל חולאים שאתה מביא עלי, בשביל לאהבני לך¹¹⁰; אין יסורים באים על האדם אלא לטובתו, להוציא מידו כל מה שחטא ועשה¹¹¹; צריך אדם להחזיק טובה להקב"ה בזמן שהיסורין באים עליו, למה? שהיסורין מושכין את האדם

היסורים הם אמצעי וצורך להתקרבות

[97] תנחומא, מצורע, ד. [98] מו"ג ג יז ד"ה והדעת ה'; שם פכ"ג. [99] שערי תשובה שער שני, הדרך הראשונה. [100] שם, ריש שער רביעי. [101] ס' חסידים הוצאת מקיצי נרדמים, ס' לב. [102] מהר"ל, חידושי אגדות ח"א עמ' קי. וראה בקהלת רבה ז לב, מפני שלושה דברים הקב"ה מאריך פנים עם הרשעים בעולם הזה, שמא יעשו תשובה, או עשו מצוות שישלם להם הקב"ה שכרם בעולם הזה, או שמא יצאו מהם בנים צדיקים. [103] מ"ב ס' רכב סק"ד. ורבים הם המקורות לרעיון זה בספרות בעלי המוסר. [104] תהלים צד יב. וראה בא"ע שם. [105] תהלים קטז ג-ד. [106] איוב ה יז.

[107] ספרי דברים ו ה. [108] מכילתא שמות כ כ; ברכות ה א; שמות רבה א א; תנחומא, שמות, א. וראה בס' ראשית חכמה, שער התשובה, ג לב, ובעין איה ברכות שם אות לב, בהסבר מאמר זה. וראה באבות ו ה, ותנא דבי אליהו זוטא יז ו, שאחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם הוא קבלת היסורים. ובאבות ו ד – כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל. [109] מנחות נג ב; שה"ש רבה א כ. [110] שה"ש רבה ב יד. לאהבני לך, היינו להחזירני למוטב – מתנות כהונה שם. [111] תנא דבי אליהו רבא, יג יא;

להקב"ה¹¹²; כשם שהקרבות מרצים, כך יסורים מרצים, ולא עוד אלא שהיסורים מרצים יותר מן הקרבות, מפני שהקרבות בממון, והיסורים בגוף¹¹³; יסורין מקרבין את האדם תחת כנפי השכינה¹¹⁴; אברהם התחיל ביסורין, שאמר לקב"ה, אילולי נתת שלווה לדור המבול, לא היו מכעיסים ומורדים, אמר לו הקב"ה, ממך אני מתחיל, לפיכך נתיסר בבנו¹¹⁵.

ורעיון זה אף נמצא בדברי חכמי ישראל, כגון – הועיל הניסיון את איוב לקרבו אל אלקים¹¹⁶; היסורים באים להזכיר לאדם להשיבו מדרכיו הרעים¹¹⁷; ועוד אפשר שיהיה אדם צדיק ובידו חטאים, או בינוני ושקול במעשיו, ותהיה הגזרה עליו שיעוררוהו לתשובה, והנה אז יסורוהו מן השמים, כדי שישים אל לבו ויפשפש במעשיו¹¹⁸; כשיהיה לאדם אך טוב, זה ירדוף אותו, כי ברבות הטוב יבעט ביוצרו, ויקטין בטחונו אליו, כמו שנאמר 'וישמן ישרון ויבעט'¹¹⁹, ואדרבה טוב לו לאדם שיהיה קצת יסורים בזה העולם, כי הם יקרבו אותו לעבודתו, ועל דרך זה הביאור 'צרות לבבי הרחיבו'¹²⁰, רצונו לומר, שמה שהיה לו צרות, היה לו להרחבת הלב בעבודתו יתברך שמו¹²¹; אם ישב אדם כל ימיו בשלווה, אין מתכפר

היסורים הם אות לאהבת ה' לצדיקיו, תכלית עלינוה של עובד ה', כפרה על בני ישראל:

רעיון זה נמצא במקרא, כגון 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם'¹²⁴; 'כי את אשר יאהב ה' יוכיח'¹²⁵.

רעיון זה אף נמצא בחז"ל, כגון בזמן שהצדיקים בדור, צדיקים נתפסים על הדור, אין צדיקים בדור, תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור¹²⁶; התלמיד חכם

שם יח מג. [112] תנחומא, כי תצא ב. [113] מכילתא שמות כ ב. [114] פס"ז עקב ח ה. [115] תנחומא, נח, יט. [116] רמב"ן בפי' לאיוב לח א. [117] שערי תשובה, שער שני, הדרך הראשונה. [118] רמח"ל, דרך ה'; ח"ב פ"ג. [119] דברים לב טו. [120] תהלים כה יז. [121] ביאור הגר"א לרות א יט. [122] פלא יועץ, ע' יסורין. [123] לב אליהו, ח"א עמ' כו. וראה עוד במאמר – Schlesinger GN, *Proceedings of the Association of*

Orthodox Jewish scientists 6:83, 1980 אשר מפתח את הרעיון, שמטרת הסבל בעולם הוא לשפר את התכונות של חסד ורחמים בבני האדם. [124] עמוס ג ב. וראה ברמב"ן תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רסח. [125] משלי ג יב. וראה ברש"י שם, שיערב לו הטובה אחר המכה. אמנם ראה בשערי תשובה, שער שלישי, ל, שאף פסוק זה מורה את ענין השקר לעולם הבא. [126] שבת לג ב. וראה רש"י כתובות ח ב ד"ה חשיב.

שבדור הוא סובל עוונות הדור שבתוכו בינו לבין עצמו¹²⁷; כל שהקב"ה חפץ בו, מדכאו ביסורין¹²⁸; אין הקב"ה מייחד שמו על בריה כשהוא חי, אלא על בעלי יסורין¹²⁹; טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעולם הזה, משחוק שמשחק הקב"ה על הרשעים בעולם הזה¹³⁰; מפני מה יסורים באים? מפני חיבתן של ישראל¹³¹; הקב"ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עוונותיהם של ישראל¹³²; 'בקרבי אקדש'¹³³, כשהקב"ה עושה דין בצדיקים, מתיירא ומתעלה ומתקלס¹³⁴; 'ונקדש בכבודי'¹³⁵, אל תקרי בכבודי אלא במכובדי¹³⁶; יש יסורים שבאים על גדולי הדור, שהם לכפרה על כלל ישראל שבאותו דור¹³⁷, כגון היסורים של רבי אליעזר ב"ר שמעון, ורבי יהודה הנשיא¹³⁸.

היסורים בעולם הזה הם אמצעי להתעלות ולהזדככות, כדי לזכות בחיי העולם הבא:

רעיון זה נמצא בחז"ל, כגון הקב"ה מביא יסורים על צדיקים בעולם הזה, כדי שירשו העולם הבא¹³⁹; בשעה שהצדיקים יושבים בשלווה, ומבקשים לישב בשלווה בעולם הזה, השטן בא ומקטרג, אמר – לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא, אלא שהם מבקשים לישב בשלווה בעולם

הזה¹⁴⁰; מאי דכתיב¹⁴¹ 'ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע', אמר הקב"ה אני אמרתי איסרם ביסורין בעולם הזה, כדי שיחזקו זרועותם לעולם הבא, ואלי יחשבו רע¹⁴², משל למה הדבר דומה, לאדם שנושה משני בני אדם, אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בבת אחת¹⁴², היינו כן ישראל נפרע מהן הקב"ה את כל עוונותיהן בעולם הזה, כדי שיזכו ליום הדין, ועובדי כוכבים אינו נפרע מהן כלל, כדי לטורדן מן העולם הבא¹⁴³; כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו¹⁴⁴; 'הנה טוב מאד' – זו מידת יסורין, וכי מידת יסורין טובה מאד, אתמהה, אלא שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא¹⁴⁵; יצחק תבע יסורין, אמר לפניו רבון כל העולמים, אדם מת בלא יסורים מידת הדין מתוחה כנגדו, מתוך שאתה מביא עליו יסורים אין מידת הדין מתוחה כנגדו, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת, וממך אני מתחיל¹⁴⁶; הקב"ה מייסרך בעולם הזה, כדי לנקותך מעוונותיך לעתיד לבוא¹⁴⁷; בשעה שצדיקים יוצאים מתוך גן עדן ורואים את הרשעים נידונים בגהינום נפשם שמחה עליהן, באותה שעה הן נותנים שבח והודאה להקב"ה על היסורין שהביא

ה' ח"ב פ"ג. [139] קידושין מ ב.
 א. [140] בראשית רבה פד א. [141] הושע ז טו.
 ל ב. [142] ע"ז ד א. [143] רש"י שם ד"ה נפרע.
 וראה בשערי תשובה, שער רביעי, יג.
 [144] ערכין טז ב. וראה רמב"ן תורת האדם שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רעב, בביאור מאמר זה. [145] בראשית רבה ט י.
 [146] בראשית רבה סה ד. וראה במ"ב סי' רכב סק"ד. [147] ויקרא רבה כט ב.

[127] תנא דבי אליהו רבא, כו ד. [128] ברכות א. [129] בראשית רבה צד ה. [130] שבת ל ב. [131] ספרי דברים פיס' שיא.
 [132] סנהדרין לט א. [133] ויקרא י ג.
 [134] רש"י עה"ת שם. [135] שמות כט מג.
 [136] זבחים קטו ב. [137] מאירי שבת נה ב;
 עינים למשפט ברכות ה א. ורעיון זה מצוי מאד בכתבי החסידות הבעשטי"ת. [138] ב"מ פד ב, פה א. וראה מה שכתב בעניין זה הרמח"ל, דרך

היסורים — יש הסבורים, שבעצם אין לנו השגה ומושג בהבנת דרכי השם, ואין אנו מבינים את סיבת היסורים, אבל יודעים אנו שהדבר מכוון מאת הקב"ה, והוא לטובתנו. כגון עניין רבי עקיבא, ששקלו בשרו במקולין, ואמר משה לפני הקב"ה, זו תורה וזו שכרה? אמר ליה, שתוק! כך עלה במחשבה לפני¹⁵⁸; וכן, אלו העניינים הנמצאים בעולם ההווה וההפסד, לא יגיע דעתנו להשיג איכות התחדשותם וכו', אין עניין השגחתו כעניין השגחתנו, ולא עניין הנהגתו לברואיו כעניין הנהגתנו וכו', ואין ביניהם שיתוף כי אם בשם לבד וכו', וכשידע האדם זה, יקל עליו כל מקרה, ולא יוסיפו לו המקרים ספקות על השם וכו', אבל יוסיף עליו אהבה וכו', וכמו שאמרו ז"ל, עושין מאהבה ושמחים ביסורין¹⁵⁹; 'כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכאב את בן ירצה'¹⁶⁰, פירושו, כאב את בן, כן ירצה ה' את אשר הוכיח וקיבל מוסרו, וכדרך שהאב ירצה את בנו אחרי התוכחות¹⁶¹; שיחס ישראל לקב"ה כמו יחס בן לאב, וכל אשר יעשה לטוב הוא, ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם, רק יסמכו עליו¹⁶².

יש הסבורים, שהבנת הדבר הזה הוא סוד גדול מסודות התורה, לא ישיגם דעת חושב, רק הזוכה להם, והכוונה לסוד

עליהן בעולם הזה¹⁴⁸; יסורין, אדם ניצול על ידן מדינה של גהינום¹⁴⁹; הוי שמח מיסורים הבאים עליך, מפני שמצילים אותך מדינה של גהינום¹⁵⁰; יסורין מביאים את האדם לחיי העולם הבא¹⁵¹; אין יסורין באים על ישראל אלא לטובתם, ואין יסורין באים אלא לאהבתן של ישראל¹⁵²; עני שעומד ביסורים ואינו מבעט, נוטל כפלים לעולם הבא¹⁵³.

רעיון זה אף נמצא בדברי חכמי ישראל, כגון א-ל אמונה, לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא, ואף על פי שמאחר לשלם את תגמולם, סופו לאמן דבריו, ואין עוול, אף לרשעים משלם שכר צדקתם¹⁵⁴; יסורים של אהבה, היינו אהבת הקב"ה לתת שכרו משלם לצדיקים בעולם הבא, מענישים בעולם הזה על מיעוט עוונות של שגגה והעלם דבר, או חטאת אבותם, לכפרם ולמחוק החטא¹⁵⁵; יש יסורים המגיעים לאדם, שמקבלים אותם בתחילה על לא דבר, כדי שיזכה ויקבל עליו גמול טוב ושכר גדול, והוא הנקרא חינום¹⁵⁶; כי חפץ הבורא יתעלה בכריאת מין האדם היה לייסר הנפש ולנסותה בעולם הזה, בעבור שתזדכך ותהיה בתכונת המלאכים הקדושים¹⁵⁷.

חוסר יכולתנו להבין את מהות ומטרת

סי' לב. [157] חובות הלבבות שער הפרישות פ"א. [158] מנחות כט ב. וכן הוא בסיפור על עשרת הרוגי מלכות, בנוסח סליחה 'אלה אוזרה' — גורה היא מלפני, קבלוה משעשעי דת יומים. [159] מו"נ ח"ג סופכ"ג. ולשיטה זו הוא המענה של אליהוא בספר איוב. [160] משלי ג יב. [161] שערי תשובה, שער שני, הדרך הראשונה. [162] א"ע דברים יד א. וכן נאמר 'יודעת עם

[148] ויקרא רבה לב א. [149] פס"ז משפטים כא כז; אגדת בראשית, ס. [150] דרך ארץ זוטא, פ"ט. [151] מכילתא שמות כ כ; פס"ז ריש פר' עקב. [152] תנא דבי אליהו זוטא יא א. [153] שמות רבה לא ב. [154] רש"י דברים לב ד. וראה במהר"ל, חידושי אגדות, ח"ג עמ' לא. [155] רמב"ן, תורת האדם, שער הגמול. [156] ס' חסידים הוצאת מקיצי נרדמים

העיבור, היינו גלגול נשמות¹⁶³. אמנם עניין גלגול הנשמות שנוי במחלוקת בין חכמי ישראל – יש שדחו תורה זו מכל וכל¹⁶⁴; ולעומתם, מקובלת תורה זו ביותר בתורת הסוד והקבלה¹⁶⁵. ואגב, למושג גלגול נשמות יש מספר מושגים דומים או זהים, כגון העתקה, התחלפות, סוד העיבור.

הניסיון – פרק מיוחד בבעיית ההבנה של הסבל בעולם הוא עניין הניסיון, שהוא הגדול שבמסופקי התורה¹⁶⁶. יש מי שכתב, כי כל ניסיון שבא בתורה, אין כוונתו ועניינו אלא כדי שידעו בני אדם מה שצריך להם לעשותו, ומה שראוי להאמינו וכו', אבל הכוונה שיהיה משל שילמדו ממנו וילכו אחריו¹⁶⁷; יש מי שכתב, שעניין הניסיון הוא להודיע גבול היראה, ולהוציא מהכוח אל הפועל מידותם הטובות של הצדיקים ולהרבות שכם, ואין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים והחסידים¹⁶⁸; ויסורי הבחינה לא יבואו זולתי על הצדיקים, שהם מקבלים אותם באהבה, ומוסיפים תיקון במעשיהם,

והיסורים לטובתם ותועלתם וגודל שכרם¹⁶⁹.

סיכום ההסברים לשאלת אי-הצדק – יש מי שסיכם מספר הסברים לשאלת 'צדיק ורע לו', אפשר שיהיה עוון שקדם לו, התחייב להיפרע ממנו עליו; יש שיהיה על דרך התמורה בעולם הבא, כמו שכתוב¹⁷⁰ 'להיטבך באחריתך'; יש שיהיה להראות סבלו והסברתו הטובה בעבודת הבורא יתברך, כדי שילמדו ממנו; יש שיהיה לבחינה, להראות חסידותו ועבודתו לאלקים; יש שיהיה מפני שאיננו מקנא לאלקים לקחת הדין מאנשי דורו. ובעניין 'רשע וטוב לו', יש שתהיה בעבור טובה שקדמה לו, יגמלהו האלקים עליה בעולם הזה; יש שתהיה על דרך הפקדון אצלו, עד שיתן לו הא-ל יתברך בן צדיק יהיה ראוי לה; ואפשר שתהיה הסיבה הגדולה שבסיבות מותו ורעתו; ואפשר שתהיה להאריך לו הבורא יתעלה עד שישוב ויהיה ראוי לה; ויש שתהיה לחסד שקדם אביו, והיה ראוי להיטיב לבנו בעבורו; ויש שתהיה לנסות אנשי התרמית

לבבך, כי כאשר ייסר איש את בנו, ה' אלקיך מיסרך' (דברים ח ה), וראה ילקוט שמעוני שמות רמז שג; שערי תשובה שער רביעי יג. [163] רמב"ן בהקדמתו לס' איוב, ובפירושו לספר איוב סופל"ג. ראה פירוש הרב שעוועל בהקדמה לפירוש הרמב"ן על איוב, עמ' כג, וכן רמז לכך הרמב"ן עה"ת בראשית ד א ד"ה את ה', בראשית לח ח, ויקרא כו יא ד"ה ונתתי, תורת האדם שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רעה, וראה בפ' הרב שעוועל על הרמב"ן בבראשית לח ח. וכן פירשו רבנו בחיי בס' כד הקמח עג ב; הרקאנטי עה"ת וישב לג ב; שם לה א. [164] רב סעדיה גאון, אמונות ודעות, ו; ראב"ד, אמונה רמה, א ז; ר' חסדאי קרשקש,

אור ה', ד ז; ר' יוסף אלבו, ספר העיקרים, ד כט. ויש לציין כי הכוזרי והרמב"ם לא הזכירו כלל תורה זו. [165] כמו בספר הזוהר; בספר הבהיר; בתורת האר"י; ספר הגילגולים, ושער הגילגולים לר' חיים ויטאל; גילגולי נשמות לרמ"ע מפאנו; הרמב"ן, כמבואר לעיל; נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל; מדרש תלפיות, ענף גלגול. [166] מו"נ ח"ג רפכ"ד. [167] מו"נ שם, באריכות. [168] רמב"ן, תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רעב-ג. וראה עוד בפירוש הרמב"ן עה"ת בראשית כב א, ופירושו לאיוב ב ח, שכל הניסיונות בתורה הם לטובת המנוסה. [169] שערי תשובה שער רביעי, יג. [170] דברים ח טו.

והמצפונים הרעים¹⁷¹.

וברחמים¹⁷⁷. כמו כן על האדם לדעת ולהכיר, שכל מה שעושה לו הקב"ה הרי הוא, בחשבון סופי, לטובתו, שכן כל מה דעביד רחמנא לטב עביד¹⁷⁸, וכל מה שקורה לאדם יאמר גם זו לטובה¹⁷⁹. יתר על כן, חובתנו להסיק את המסקנות מן היסורים, ללמוד מהם את הלקח הנדרש, ולהתייחס אליהם בצורה נכונה, כפי שיבואר להלן.

היחס ליסורים

קללה שיש לה מטרות – לפי מרבית הדעות אצל חז"ל וחכמי ישראל, אין לראות בסבל וביסורים מטרה נשגבה בפני עצמה, אלא שהם קללה בלתי רצויה, גם אם יש להם מטרות. מכאן שהאיסור הנוצרי לשכך כאבים, כגון המלחמה הממושכת של הכנסייה נגד שימוש במשככי-כאבים ובהרדמה בלידה, וכן האיסור בשימוש במשככי-כאבים לפני המוות, נוגד את השקפת עולמה של היהדות¹⁸⁰.

על כן קבעו חז"ל, שכל מי שיסורים

תשובה אמונית – והנה, באופן מהותי-סיבתי אמנם אין תשובה מניחה את הדעת לשאלת הסבל והרע בעולם¹⁷², ואין הסבר כוללני ומקיף לשאלה זו ברמת ההשגה האנושית. אך ברור שהדבר בא מאת הקב"ה בהשגחה פרטית, ולצורך שידוע להקב"ה, ובדרך ובזמן שנקבע על ידי הקב"ה, ועל פי צדק אלקי. וכך קבעו חז"ל, שבשעה שמשגרין יסורין על האדם, משביעין עליהן שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני, ועל ידי פלוני, ועל ידי סם פלוני¹⁷³; ואין הקב"ה חשוד שעושה דין בלא דין¹⁷⁴. וכן כתבו מחכמי ישראל, שאנחנו נאמין שכל אלו העניינים האנושיים הם כפי הדין, והשם חלילה לו מעוול, לא יענוש אחד ממנו אלא המחוייב והראוי לעונש¹⁷⁵; וכל דרכיו משפט, והוא יודע למה עושה כן¹⁷⁶; ומי שאיננו יודע את סוד דרכו של הקב"ה בשאלה זו, עם כל זה יחשוב בין היודע בין שאינו יודע, שיש אחרי כל זה צדק וטוב טעם ודעת במשפט האלקים מן הצד הנעלם, והכל בצדק ובמשפט ובחסד

הגישות ליסורים של הוגי הדעות, לפי הגישות להשגחה פרטית, ולפי אמונתנו יש השגחה פרטית על כל בני האדם, וגם יש להם בחירה חופשית. [176] רבינו יונה, ברכות מו ב ד"ה פתח. וראה בהקדמת הרמב"ן לפירושו על ספר איוב, שכדי לתרץ את קושיית 'צדיק ורע לו, רשע וטוב לו', יש שכפרו בהשגחת ה' על ברואיו, ויש שכפרו בידיעת ה' את הנעשה, ושתי הדעות הן כפירה. [177] רמב"ן תורת האדם, שער הגמול, עמ' רפא. [178] ברכות ס ב. [179] ראה תענית כא א, במעשה נחום איש גם זו. [180] ראה להלן ברקע האתי. וראה, Zimmels, *Magicians, Theologians and Doctors*, p.7

[171] חובות הלבבות שער הבטחון פ"ג.
[172] ראה הגר"ד סולובייצק, מאמר קול דודי דופק, בתוך איש האמונה, עמ' 65 ואילך.
[173] ע"ז נה א. וראה גירסת הר"ח שם, והגה' היעב"ץ שם. [174] ברכות ה ב. וראה עוד ברכות מו ב, בברכות בבית האבל; סנהדרין קא א, בדברי רבי עקיבא כשחלה רבי אליעזר, ובתורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל עמ' רעא; אבל רבתי פ"ח, הובא בתורת האדם לרמב"ן, עמ' רסח, במעשה רשב"ג ורבי ישמעאל, מעשרת הרוגי מלכות. אך ראה בתוס' שם ד"ה דינא. [175] מו"ג ג יז, ד"ה והדעת הה'. וראה שם בענין השגחה פרטית, שהרמב"ם מחלק את

מושלים בגופו, חייו אינם חיים¹⁸¹; וכבר נשאלו מן האמוראים, חביבין עליך יסורים? והשיבו, לא הן ולא שכרן¹⁸²; וכן קבעו מידות יסורים פחותות ככל האפשר, כדי לצאת ידי חובת יסורים בעולם הזה¹⁸³; וכן אמרו, אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים של עולם הזה בעולם הזה¹⁸⁴, היינו שטוב לצדיקים שיש להם טובה גם בעולם הזה וגם בעולם הבא¹⁸⁵.

‘שביל הזהב’ ביחס ליסורים – יש מי שחילק בין יסורים הגורמים לביטול תורה, שאינם חביבים, לבין יסורים שאינם גורמים לביטול תורה, שהם יסורים של אהבה¹⁹¹; ויש מי שכתב, שעל היסורים שכבר באו על האדם, יש לקבלם באהבה, ולשמוח בהם, כי חביבים יסורים שהם מקור להצלחה ואושר בעולם הבא; אך מאידך, ביחס לעתיד, צריך להתפלל שלא יבואו יסורים, כי אמרו חז”ל לא הם ולא שכרם, שכן הם גורמים לביטול תורה¹⁹².

מטרות היסורים – אכן, מבחינה תכליתית-חינוכית, ומבחינת הסקת המסקנות מהסבל, מחייבים היסורים את האדם לתקן את פגמיו, לפשפש במעשיו¹⁹³, ואסור לו להרשות ליסורים ללכת לאיבוד מבלי שישאירו בו רושם של משמעות, תשובה ומטרה. היסורים מחייבים לשוב בתשובה לאחר חשבון נפש, ללמוד מהם את הלקח המתבקש, להשתלם במעלות התורה והיראה, ואין

החיוב שביסורים – מאידך, מצינו מחז”ל שסברו שיש חיוב ביסורים, וכדברי רבי עקיבא, שאמר חביבים יסורים¹⁸⁶, ואף קיים דבריו בעצמו בשעת מיתתו על קידוש השם כאחד מעשרת הרוגי מלכות, שבשעה שהיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, היה מקבל עליו עול מלכות שמים, ואמר שכל ימיו הצטער מתי יקיים את הפסוק ‘בכל נפשך’, אפילו נוטל את נשמתך, ועכשיו שבא לידו, הרי הוא מקיים אותה¹⁸⁷; וכן חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות¹⁸⁸; וכן אמר רבי יונתן, חביבים יסורים, כשם שברית כרותה לארץ, כך ברית כרותה ליסורים¹⁸⁹; וכן היו מהחכמים שהתפללו,

היובל ליצחק בער, תשכ”א, עמ’ 60 ואילך. וראה להלן בעניין סיגופים. [188] שבת יג ב. אך ראה רש”י שם ד”ה מחבבין, שנגאלין מהן, והנס חביב עליהן להזכירו לשבחו של הקב”ה, וכותבין ימי הנס לעשותן יום-טוב. [189] מכילתא שמות כ ב. וראה שם עוד תנאים שאמרו חביבים יסורים מסיבות שונות. [190] שבת קיח ב, וברש”י שם ד”ה ממתני. וראה בתוס’ שם ד”ה רובם. וראה עוד בבראשית רבה סב ב. [191] מהרש”א ח”א ברכות ה ב. [192] קריינא דאיגרתא, עמ’ קג. [193] ברכות ה א.

הרפואה והיהדות, עמ’ 129-130. [181] אבות דרבי נתן כה ה; ביצה לב ב. [182] ברכות ה ב. וראה שה”ש רבה ב לח. וראה בעין איה ברכות שם אות לה, שאין בזה חלילה משום מבעט ביסורים, אלא שלא רצו חז”ל להגיע לשלמות על ידי הסיוע של היסורים, אלא בכוחות עצמם, עיי”ש. [183] ראה ערכין טז ב, עד היכן תכלית יסורין. [184] הוריות י ב. [185] רש”י שם ד”ה צדיקים. [186] סנהדרין קא א. [187] ברכות סא ב. וראה מאמרו של א.א. אורבך, אסקיזיס וייסורים בתורת חז”ל, בס’

לבעוט בהם¹⁹⁴.

הזה ובעולם שאין לו סוף²⁰³; אם באו עליך יסורים, לא תהא מקפיד, ולא קורא קטיגור²⁰⁴; לא יהא בועט ביסורים, ולא יקשה לכו²⁰⁵; אם באו יסורים על האדם, יעמוד בהם ויקבלם, למה? שאין סוף למתן שכרו²⁰⁶; שלא יהא אדם יורד לידי תרעומות על הקב"ה בזמן שהוא רואה בני אדם אחד צדיק וטוב לו ואחד צדיק ורע לו ואחד רשע וטוב לו ואחד רשע ורע לו, אם הוא יורד לידי תרעומת על הקב"ה הרי זה מתחייב בנפשו²⁰⁷; אם יש באדם דברי תורה, ויסורים באים עליו, ליבו מתיישב עליו, אבל אם אין באדם דברי תורה, ויסורים באים עליו, ליבו מתמרמר עליו, אלא כיצד יעשה, יצדיק עליו את הדין²⁰⁸.

חז"ל לימדונו ארבע תגובות ליסורים: אברהם לוקה ושותק, איוב לוקה ומבעט²⁰⁹, חזקיה לוקה ומתחנן, דוד אומר הלקני²¹⁰.

למרות היסורים צריך לאהוב את השם, כנאמר²¹¹ 'הן יקטלני לו איחל', ואין לבעוט בה', כנאמר²¹² 'גם את הטוב נקבל, ואת הרע לא נקבל'. ואדרכה, כל מה שיתגברו העיכובים יאמץ לבו, וישמח

תגובות והתייחסויות מעשיות ליסורים – היות ויש תכלית ליסורים, מצינו בחז"ל ובדברי חכמי ישראל הנחיות שונות כיצד להתייחס ליסורים, כגון המקבל יסורים לדעת ומאהבה יראה זרע, יאריך ימים, ותלמודו מתקיים בידו¹⁹⁵; יש לקבל את היסורים בשתיקה¹⁹⁶; לעולם יהא אדם רגיל לומר, כל מה שעושה הקב"ה, לטוב הוא עושה¹⁹⁷; חייב אדם לברך על הרעה בטוב נפש, כדרך שמברך על הטובה בשמחה וכו', ובכלל אהבה היתירה שנצטוונו בה, שאפילו בעת שייצר לו, יודה וישבח בשמחה¹⁹⁸; הקב"ה אומר לישראל, אם אביא עליכם הטובה, תנו הודאה, וכשתבוא עליכם יסורים, תנו הודאה¹⁹⁹; יהא אדם שמח ביסורים יותר מהטובה, שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו, אינו נמחל לו העבירות שבדור, ומי מוחל לו העבירות, הוי אומר היסורים²⁰⁰; עושין באהבה ושמחים ביסורין, עליהן הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו²⁰¹; כל השמח ביסורין שבאים עליו, מביא ישועה לעולם²⁰²; כל המודה ביסורים ושמח בהם, נותנים חיים בעולם

[200] תנחומא, יתרו, טו. [201] שבת פח ב. [202] תענית ח א. [203] תנא דבי אליהו רבא, סופ"ג. [204] בראשית רבה צב א. [205] ראה זוהר בראשית יב א. וראה ירושלמי שקלים ה ד, שנחום איש גמזו אמר שאסור לבעט ביסורים. [206] תנחומא תצא ב. [207] תנא דבי אליהו זוטא פ"י. [208] תנא דבי אליהו רבא, כו יג. [209] ראה משנה סוטה כו ב, וגמ' שם לא א, בענין עבודת ה' של אברהם ואיוב. [210] שמחות פ"ח; מדרש תהלים כו ב. [211] איוב יג טו. [212] איוב ב י.

[194] ראה באריכות הגרי"ד סולובייצק, מאמר קול דודי דופק, בתוך איש האמונה, עמ' 65 ואילך. [195] ברכות ה א; שם סב א, ופירש"י שם ד"ה קבלה – שלא יבעט ביסורין הבאים עליו. [196] ברכות סב א. [197] ברכות ס ב; טשו"ע או"ח רל ה. וראה במסילת ישרים פי"ט. [198] ברכות ס ב; רמב"ם ברכות י ג; טשו"ע או"ח רכב ג. וראה בס' חרדים פ"א אות לט, שחלק ממצות אהבת ה' היא, שיצדיק עליו הדין בכל מאורע שיבוא עליו, בין טוב ובין יסורים לקבל בשמחה, שהרי הקב"ה אוהבו, והכל לטובתו. [199] מכילתא שמות כ ב.

שעיר של יום הכיפורים הנעשה בפנים — מגן מן היסורים לאדם שנטמא בטומאת מקדש וקודשיו, שהיה לה ידיעה בתחילה ולא היה לה ידיעה בסוף²²¹.

בזכות מצות ביקור חולים ניצלים מיסורים²²².

צדקה, גמילות חסדים, ביקור חולים, קבורת מתים, תנחומי אבלים, לשמח חתן וכלה, ותלמוד תורה הן מצוות המגינות מן היסורים²²³.

היחס לסיגופים ועינויים עצמיים

יחס שלילי לעינוי עצמי — צורה של עינוי עצמי בתורה מצינו רק ביחס לנזיר²²⁴, וביחס לתענית יום-הכיפורים²²⁵. הנביאים וחז"ל הדגישו, כי עינוי וסבל עצמי כשלעצמם, אינם לרצון לפני הקב"ה, ורק עשיית הטוב, והליכה בדרכי השם, הם הרצויים לפניו יתברך. להלן מספר דוגמאות: 'הלא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע וגו'²²⁶; לא שק ותענית גורמים, אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שכן מצינו באנשי נינווה, שלא נאמר בהם 'וירא האלקים את שקם ואת תעניתם', אלא²²⁷ 'וירא האלקים את מעשיהם, כי שבו מדרכם הרעה'²²⁸, ועוד.

להראות תוקף אמונתו, ויגדיל אהבתו²¹³, וגם כשבאים יסורים על האדם, עליו להתחזק במידת הבטחון בה²¹⁴.

וסוף דבר, ראוי להאמין בזה העניין לכל בעל מקרה ופגע, כי מקרהו וצרתו על עונו ופשעו, וישוב על הנודע מהם בתשובה, ועל לא הודע שלו ושלא זכור בהם, יתודה מן הסתם²¹⁵.

דרכי מניעה של יסורים

דברים המונעים או מפחיתים יסורים — חז"ל וחכמי ישראל בכל הדורות לימדונו אמצעים שונים, אשר בכוחם למנוע או להפחית את היסורים:

לימוד תורה — כל העוסק בתורה, יסורין בדילין הימנו²¹⁶; אם ראית שהיסורין ממשמשים ובאים עליך, רוץ לחדרי דברי תורה, ומיד היסורין בורחין ממך²¹⁷.

תפילה — ומה שחטאתי מרק ברחמיך הרבים, אבל לא על ידי יסורים וחליים רעים²¹⁸, והוכנסה תפילה זו לתפילות העמידה של יום-הכיפורים, וכן נאמרת היא בתפילת רבש"ע שלפני קריאת שמע על המיטה; והסר ממנו יגון ואנחה²¹⁹; והסר מעלינו וכו' ויגון²²⁰.

[218] ברכות יז א. [219] ברכה יא בתפילת שמונה עשרה. [220] בברכת השכיבו בתפילת ערבית. [221] שבועות ח ב. וראה בתוס' שבת נה א ד"ה אין. [222] נדרים מ א. [223] שערי תשובה, שער רביעי, יא. [224] במדבר ו א-ח. [225] ויקרא כג כו. [226] ישעיה נח ו-ז. [227] יונה ג י. [228] תענית טז א.

[213] חובות הלבבות, שער אהבת ה', פ"א; מסילת ישרים פי"ט. [214] כל בעלי המוסר. [215] רמב"ן תורת האדם, שער הגמול, הוצאת שעוועל, עמ' רפ-רפא. [216] ברכות ה א. [217] תנא דבי אליהו רבא, פ"ו. ומה שנאמר בקהלת א יח, 'זיוסיף דעת יוסיף מכאוב' — הכוונה לחכמת העולם, ראה א"ע שם.

עליו²³⁶; המצער עצמו מכל דבר ודבר נקרא חוטא²³⁷; לא דיך מה שאסרה לך תורה, אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים²³⁸. ואמנם היו כתות שונות בסוף תקופת הבית השני, שברחו למדבריות ונהגו בפרישות, בעינויים ובהתבודדות, כגון כת קומראן, האיסיים ואחרים, אך אין הם מייצגים את עמדת הפרושים.

התנגדות בין הפוסקים לסיגופים ולעינויים — בין חכמי ישראל בדורות הראשונים מצינו שהתנגדו לכל דרכי העינויים והסיגופים העצמיים, כגון רב סעדיה גאון²³⁹, רבי יהודה הלוי²⁴⁰, והרמב"ם²⁴¹. ועוד יש מי שכתב, שמי שמתאבל יותר מדי, וכל שכן שמסגף את גופו בכדי, נקרא חוטא, ויש למונעו מן המנהג הרע הזה, שהוא מנהג שטות²⁴². עוד יש מי שכתב, שבדורות האחרונים לא כדאי שאדם יקבל על עצמו תעניות נוספות מעבר לאלה שאנחנו חייבים בהם על פי השולחן ערוך, שכן בנוסף לעובדה שהצום מחליש את בריאות הגוף, הוא מחליש גם את החיות והחיוניות שבאמצעותן היהודי אמור לעבוד את השם

עינוי עצמי בין חז"ל — בעניין סיגופים ועינויים עצמיים מצינו מקורות תלמודיים, המעידים על חכמים שהזמינו יסורים על עצמם, מתוך חשש שעברו עבירה כלשהי, או אפילו כשלא היה קיים חשש כזה. יש שגזרו על עצמם תעניות, כדי לזרז עצמם בקיום מצוות²²⁹, או כדי להציל אחרים²³⁰. אך רוב חכמי התלמוד שהתענו, או שהזמינו יסורים על עצמם, עשו כן מחשש לעבירה, כגון רבי חייא בר אשי, שהתענה כל ימיו עד שמת²³¹; ויש שנאמר עליהם, שהשחירו שיניהם מפני הצומות, על שפגעו בכבוד חכמים²³²; וכגון נחום איש גז, שביקש על עצמו יסורים קשים מפני שלא פירנס עני עד שיצתה נשמתו²³³; או שעשו כן לצורך לימוד תורה²³⁴.

התנגדות בחז"ל לסיגופים ולעינויים — אכן, מצינו דעות רבות בחז"ל, שהתנגדו לכל דרך של סיגופים ועינויים עצמיים, מכל סיבה ומטרה, כגון אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים²³⁵; אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית, שמא יצטרך לבריות, ואין הבריות מרחמות

רבים כדי לשכוח את תורת בבל, וללמוד את תורת ארץ ישראל (ב"מ פה א). [235] תענית יא א-ב. [236] תענית כב ב. [237] נדרים י א; רמב"ם דעות ג א. וראה במבוא ג — היחס לחידושים מדעיים. [238] ירושלמי נדרים ט א; רמב"ם דעות ג א; רמב"ם שמונה פרקים, פ"ד. יחס חז"ל לסיגופים סוכם על ידי א.א. אורבך, אסקיזיס וייטורים בתורת חז"ל, ס' היובל ליצחק בער, תשכ"א, עמ' 48 ואילך. [239] אמונות ודעות, מאמר י. [240] כוזרי מאמר ב, נ; מאמר ג, א. [241] רמב"ם, שמונה פרקים, פ"ד; דעות פ"ג. [242] שו"ת הרש"ל סי' נד.

[229] כגון רבי יוחנן, שאמר הריני בתענית עד דחסל פירקי, עד דניחסל פרשתי (ירושלמי נדרים ח א). [230] כגון רבי צדוק, שישב בתענית ארבעים שנה, כדי שלא תיחרב ירושלים (גיטין נו א). על התהליכים המטבוליים המתרחשים בגוף בזמן צום ממושך, ראה — Leading Article, — *Lancet* 339:152, 1992. [231] קידושין פא ב. [232] ראה תוספתא אהלות ד ב; שם ה יא-יב; חגיגה כב ב; נזיר נב ב; ירושלמי שבת ה ד. [233] תענית כא א. [234] רב יוסף ישב בתענית ימים רבים, כדי שלא תיפסוק תורה מזרעו (ב"מ פה א); ר' זירא ישב בתענית ימים

בחיים האישיים שלו²⁴³, וכן יש מי שכתב, שבזמנינו המסגף גופו אי אפשר שלא יזיק ללימוד התורה שלו, ומה שמצינו בחז"ל ובמקצת הפוסקים שהיו תלמידי חכמים שהתענו, זהו דווקא בזמננו, שהיו בריאים וחזקים יותר, וידעו בבירור שלא יזיק להם כלל. לפיכך בזמנינו בוודאי אין לסגף עצמו ואין להתענות²⁴⁴. ועוד יש מי שכתב, שאמנם אפשר לעלות במעלות היראה גם בדרך סיגופים, אך מלבד שזו דרך ארוכה יורת, גם לא מתברר אם העבודה נעשית בשלמות כל כך, כמו שעושים ופועלים בעבודה בשמחה²⁴⁵.

באופיים לעונש הכרת או המיתה המתחייב מהעבירה; תשובת הגדר, שהיא התנהגותית פרישותית להרחיק את האדם מאפשרות הישנות החטא²⁴⁷.

'שביל הזהב' בענייני סיגופים — יש מי שכתב, "כי וודאי חילוקים ועיקרים יש בדבר, יש פרישות שנצטוונו בו, ויש פרישות שהוזהרנו עליו לבלתי הכשל בו, וכו', הרי לך הכלל האמיתי: כל מה שאינו מוכרח לאדם בענייני העולם הזה, ראוי לו שיפרוש מהם, וכל מה שהוא מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה, כיוון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו, הרי זה חוטא"²⁴⁸.

הסכמה בין הפוסקים לסיגופים — ולעומתם, יש הסבורים, שחלק מהשגת השלמות כוללת גם עינויים, תעניות, ושבירת התאוה הגשמית²⁴⁶; והיו שהמליצו על סיגופים שונים כחלק מתהליך התשובה על חטאים, כגון תשובת המשקל, המחייבת להסתגף כמשקל ההנאה שנכרכה בחטא; תשובת הכתוב, המבוססת על קבלת סיגופים הדומים

ד. פרטי דינים

ברכת 'דיין האמת' — על שמועות רעות מברך דיין האמת, וחייב אדם לברך על הרעה בדעת שלימה ובנפש חפצה, כדרך שמברך בשמחה על הטובה²⁴⁹.

בדין חילוקי כפרה — עבר על כריתות

העיקר התשיעי, ושער רביעי, יב. [247] כל אלו מצויים בעיקר בתורת חסידות אשכנז, ובעיקר אצל רבי יהודה החסיד, וכן הדבר על פי דרך הקבלה, ובשיטות של חצירות חסידיות. וראה בנידון עוד בס' מנהגי ישראל, ח"ב פ"ג הע' 59-60. [248] מסילת ישרים, פי"ג. ועיי"ש בגדרי הפרישיות המותרות והאסורות, ובעיקר הבדיל בין רוב הציבור שאין לגזור עליו סייגים, לבין השרידים בעם, שיכולים להטיל על עצמם סדרי פרישות. וראה עוד שם פי"ח. וראה בחובות הלבבות שער הפרישות פ"ב. וראה בפירוש הגר"א למשלי טו ו — גדול וטוב מכל הסיגופים לעסוק בתורה וגמילות חסדים, ולעומת זאת ראה פירושו למשלי יג יח — האדם צריך לעשות יסורים וסיגופים לעצמו לשבור תאוותו. [249] ברכות ס ב; רמב"ם ברכות י ג; טושו"ע

[243] בעל התניא, איגרת התשובה, פ"ג. [244] קריינא דאיגרתא עמ' כז-כח. [245] האדמו"ר מלובביץ, אגרות קודש, ח"ז מ' א'תצו. ומובא בשם הבעש"ט פירוש הפסוק על דרך החסידות — 'כי תראה חמור, כאשר תסתכל בעיון טוב בהחומר שלך שהוא הגוף, 'שונאך', תראה שהוא שונא את הנשמה המתגעגעת לרוחניות, 'רובץ תחת משאו', עוד תראה שנתן הקב"ה לגוף שיזדכך על ידי תורה ומצוות, והגוף מתעצל בקיומם, יחדלת מעוב עמו, אולי יעלה בדעתך שיוכל להתקיים ללא עזרתך, כאשר תחיל בסיגופים ועינויים על מנת לשבור את החומריות שבך, 'עזוב תעזוב עמו', דע לך שלא זו הדרך, אלא עליך לעזור לגוף ולזככו ולא לשבורו בסיגופים. [246] חובות הלבבות שער הפרישות פ"א; שערי תשובה, שער-ראשון,

ועל מיתות בית-דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכיפורים תולים, ויסורים ממרקים; אבל מי שיש בידו עוון חילול השם, כולם תולים ומיתה ממרקת²⁵⁰.

בתלמוד תורה²⁵⁵; ואדרבה, אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם הוא קבלת היסורין²⁵⁶.

פועל — אסור לפועל לסגף ולהרעיב את עצמו²⁵⁷, כי בכך הוא מחליש את עצמו ומבטל ממלאכת בעל הבית.

המצטער ביחס לקיום מצוות — במקום צער לא גזרו חכמים²⁵⁸. יש הסבורים, שהוא דווקא בחולין²⁵⁹; ויש מי שכתב, שצער המתיר איסור דרבנן הוא דווקא בסבל חמור²⁶⁰.

המצטער פטור מן הסוכה²⁶¹. הטעם: שצריך להיות תשבו כעין תדורו. יש הסבורים, שדווקא אם הצער בא לו מחמת הסוכה, הרי הוא פטור²⁶²; ויש הסבורים, שגם אם הצער בא לו שלא מחמת הסוכה, הרי הוא פטור²⁶³.

המצטער פטור מן התפילין²⁶⁴. הטעם:

אונאת דברים — אם היו יסורין באים על אדם, או אם היו חולאים באים עליו, או אם היה מקבר את בנו, אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב, והיינו שיש בזה איסור אונאת דברים²⁵¹.

חיוב הוא להקל על סבלם של אחרים, למרות שבדעת עליון יש סיבה לסבלו, ואין זה בגדר סתירת מלכו של עולם, כמו כל מלאכת הרפואה²⁵², ואפילו הנידון למוות יש להשקותו בסם, כדי שלא יצטער, וכדי שלא תיטרף דעתו²⁵³, ובוודאי שאסור לאדם ליהנות כשאחרים סובלים, וצריך לצער עצמו עם המצטעים²⁵⁴.

תלמוד תורה — בעל יסורים חייב

ח"א סי' ד, ד"ה איברא, עוד טעמים. וראה באריכות בדין מצטער הפטור מן הסוכה ובגדרי הצער באנציקלופדיה תלמודית, כרך כו, ע' ישיבת סוכה, עמ' צד ואילך. וראה עוד בע' מועדים, הע' 138 ואילך. [262] מרדכי, בשם רבי אליעזר ממיץ, הובא ברמ"א או"ח תרמ ד; רא"ש סוכה פ"ב סי' ז; בן איש חי, שנה א, האזינו סקי"ב. [263] מהרי"ק שורש קעו ענף ב. וראה בט"ז או"ח סי' תרמ סק"ח, וסי' תרמג סק"ז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' כו. וראה עוד בהליכות שלמה ח"ב פ"ט הע' לד. וראה עוד במאמרו של הרב י. זולדן, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 334 ואילך. [264] רמב"ם תפילין ד יג; אור זרוע ח"א סי' תקלב; טוש"ע או"ח לח ט. וראה בב"ח או"ח סי' לז; ס' מקראי קודש, הל' פסח, ח"ב סי' לח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' כו. וראה בפתח הדביר סי' לח אות ד, הובא בשד"ח

או"ח רכב ב-ג. [250] תוספתא יומא ד (ה) ו; יומא פו א; רמב"ם תשובה א ד. וראה תוס' שבועות יג א ד"ה בעומד; שו"ת אגרות משה האו"ח ח"ד סי' קכ. [251] ב"מ נח ב; רמב"ם מכירה יד יג; טוש"ע חו"מ רכח ד. [252] ראה ע' רפואה. [253] שמחות ב ז; סנהדרין מג א; רמב"ם סנהדרין יג ב. [254] תענית יא א. [255] רמב"ם תלמוד תורה א ח. וכדברי הפסוק 'אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה, ומתורתך תלמדנו' (תהלים צד יב). [256] אבות ו ה. [257] תוספתא ב"מ פ"ח. [258] כתובות ס א; רמב"ם שבת כא יד; טוש"ע או"ח שכח לג; שם רמ"א שיו א. [259] ראה תוס' כתובות ס א ד"ה גונח, ותוס' יבמות קיד א ד"ה שבת. [260] שו"ת חות יאיר סי' קסד. [261] סוכה כו א; ע"ז ג ב; ירושלמי סוכה ב ה; רמב"ם סוכה ו ב; טוש"ע או"ח תרמ ד. וראה בחזון עובדיה,

שאסור להסיח דעתו מן התפילין; ופטור המצטער מן ההסיבה בליל הסדר בפסח²⁶⁵. הטעם: הסיבה צריכה להיות דרך חירות.

כאב וסבל בחולה סופני – ראה ערך נוטה למות.

סבל לבעלי חיים – ראה ערך צער בעלי חיים.

יש הסבורים, שהמצטער פטור ממצוות דרבנן²⁶⁶; ויש הסבורים, שהמצטער פטור דווקא ממצוות סוכה, כי צריך להיות 'תשבו כעין תדורו', ואם הוא מצטער אינו כעין תדורו, שאין אדם דר בדירה שמצטער בה, וכן דווקא בתפילין פטור המצטער, מפני שאסור להסיח דעתו מן התפילין, מה שאין כן בשאר המצוות²⁶⁷.

ה. רקע אתי

כללי – כאב וסבל הם התלונות השכיחות ביותר שבעטיין פונים אנשים לרופאים. לרוב-רובם של המחלות מתלווים סבל וכאב, והחולים מצפים לסילוקו או להקלתו, למעט מצב חולני של מזוכיזם²⁶⁹, שבו חולים אלו נהנים באופן מיני מפגיעות פיסיות אכזריות.

כל האמור לעיל מתייחס למי שהוא כבר במצב של צער. ועוד דנו הפוסקים בדין החיוב לקיים מצוות עשה, אם יגיע לידי צער וחולי, כגון אם מחוייב להכניס עצמו לצער וחולי כדי לקיים מצוות ארבע כוסות, או מרור בפסח²⁶⁸.

ההתייחסות תרבותית לסבל – ההתייחסות לסבל בכל הדורות ובכל התרבויות היא נרחבת מאד, ויעיד על כך העושר הלשוני הרב בתיאור גוונים רבים של סבל: עצב, כעס, בדידות, דכאון, אבל, מרה שחורה (מלנכוליות), הסתגרות, דאגה, פחד וכד'. סופרים, פייטנים, משוררים, אנשי דת והוגי דעות הרחיבו את היריעה על מהות הסבל האישי

ענייני סבל בחולה – ראה ערך חולה.

בגדרי כאב וסבל ביחס להלכות שבת – ראה ערך שבת.

תעב סק"י; אור שמח סנהדרין טו א; שו"ת יוסף אומץ סי' מ אות ב; שו"ת זרע אמת ח"ג חו"ד סי' קסט; גליוני הש"ס לר' יוסף ענגיל, ברכות ח א ד"ה לעולם; חזון עובדיה, ח"א סי' ד, ד"ה איברא. וראה שם עוד הבדלים בין סוכה לשאר המצוות. וראה עוד בס' המועדים בהלכה עמ' קב; שו"ת מנחת שלמה ח"א סוס"י ז. [268] ראה מקראי קדש הל' פסח ח"ב סי' לב, והל' סוכות ח"א סי' לה; הרב ח.פ. שיינברג, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קכה ואילך; הרב מ. שטרנבוך, שם, עמ' קמז; הרב י. ויינגולד, שם, עמ' שלט; מנחת אשר, בראשית, סי' לט. וראה בע"ע מועדים; שבת. [269] על שם הסופר

מערכת כ"ף כלל טז אות ב, אם הכוונה שפטור מתפילין, אבל רשאי להחמיר על עצמו, או שאסור להחמיר על עצמו מדין כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, עיי"ש. אמנם בערוה"ש או"ח לח יד, השאיר דין זה בצ"ע, וכתב שמימינו לא שמענו לפטור עצמו מן התפילין מפני זה, עיי"ש. וראה עוד בע' חולה. [265] כף החיים או"ח סי' תעב סק"ב. [266] שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תכה; השלמה שבת מג ב. וראה שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרפו; שו"ת חות יאיר סי' קצא. [267] שו"ת הרשב"א ח"ד סי' עח; רבינו מנוח, סוכה פ"ו ה"ב, הובא בכס"מ תפילין ד יג; ריטב"א סוכה כו א; ברכ"י או"ח סי'

והכללי, יותר ממה שעשתה הרפואה. ודתיות²⁷⁴:

יש הסבורים, שאין בכלל כאב וסבל, והתחושות הללו אינן אלא דמיון-רוח, הנוצר מהרגלים רעים ומאמונות פסולות. כך היא עמדת דת ההינדו והכת הנוצרית 'מדע נוצרי'²⁷⁵. לפיכך, מטרת תחושת הכאב היא לשנות את המחשבות והאמונות, בהתאם למצות הדת. חסרונות הגישה: הרבה כאבים הם ללא ספק אמיתיים, והרבה כאבים אינם חולפים עם השינויים בדעות.

תפקיד הרפואה – כולם מודים, שאחד התפקידים המרכזיים של הרופא והרפואה הוא החובה למנוע, לסלק או לפחות להקל על כאב וסבל, גם אם המצב הוא כזה שאין אפשרות להשיג את המטרה הראשונית של הרפואה, והיא הריפוי המלא של הפגיעה. אכן, בפועל נעשה מעט מאד בכיוון זה, ואדרבה, הרבה מהפעולות הרפואיות גורמות לכאב ומוסיפות סבל²⁷⁰.

יש הסבורים, שהכאב משרת כסימן אזהרה לנוק קיים או צפוי לרקמות הגוף. כך היתה עמדת דקארט²⁷⁶, ומאז גם עמדת מדע הרפואה. לפיכך, מטרת הכאב לפעול לאיתור סיבת הנזק ולמניעתו, ובכך הוא משרת את קיומו הפיסי והרוחני של האדם. חסרונות הגישה: הרבה כאבים אינם מעידים על נזק קיומי, בהרבה מצבי סכנה רציניים אין תחושת כאב, ולעתים הכאב עצמו מהווה בעיה קיומית לאדם.

העובדה כי ניתן כיום למנוע כאבים כמעט בכל מקרה, כולל בחולים הנוטים למות עקב מחלות ממאירות, וכולל בילדים וביילודים, מטילה אחריות רבה על הרופאים המטפלים בחולים אלו, להכיר היטב את האפשרויות הטיפוליות בכאב, וליישם אותם בצורה נאותה²⁷¹.

יש הסבורים, שהכאב הוא תוצאה מהתנהגות בלתי הולמת, ומהווה עונש להתנהגות כזו. המושג האנגלי לכאב²⁷⁷, מקורו במילה לטינית²⁷⁸ שפירושה עונש או תשלום. לפיכך, על הסובל לפשפש במעשיו ולתקנם. חסרונות הגישה: שאלת הצדק של צדיק ורע לו, ושאלת הסבל של ילדים שלא חטאו.

בין הבעיות האתיות של טיפול חדשני בכאב כלולות השאלות של משאבים מוגבלים ברפואה, שכן טיפול תקיף ומקיף בכאב ובסבל יכול להיות יקר²⁷²; וכן ההתייחסות להשפעה השלילית של משככי הכאב מקבוצת האופייטים, כגון קירוב המוות כתוצאה מדיכוי מרכז הנשימה, והחשש מפני התמכרות²⁷³.

פילוסופיה ודת – על סיבות הסבל בעולם נכתבו הרבה דעות פילוסופיות

לעיל בחלק המדעי. [274] ראה סיכום דעות אלו – *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 1181-1189. Christian Science [275].
Descartes R, *Meditations*, Meditation [276].
VI. pain [277]. poena [278].

האוטורי Leopold von Sacher-Masoch Cassel EJ, *N Engl J Med* [270]. (1836-1895).
Miser AW and Miser [271]. 306:639, 1982.
JS, *Pediatr Clin N Am* 36(4):979, 1989.
[272] ראה ע' משאבים מגבלים. [273] ראה

מקובלת בקבוצות הסוניות.

נצרות — נושא הסבל בנצרות תופס מקום מרכזי ונרחב. הם סבורים, שהיסורים הם עונש על החטא הקדמון, הם בלתי נמנעים, והם רצויים. עמדה זו הביאה את הנצרות בתקופות מסוימות לפיתוח הגישות השליליות של האינקוויזיציה, שבה הוטלו יסורים קשים על אחרים, במטרה להעביר אנשים על דתם, וכן גרמה עמדה זו לעידוד יסורים עצמיים בדרכי הסתגפות, התבודדות ועינויים²⁸¹. ומכאן נובע גם האיסור הנוצרי לשכך כאבים, כגון המלחמה הממושכת של הכנסייה נגד שימוש במשככי-כאבים ובהרדמה בלידה, וכן האיסור להשתמש במשככי-כאבים לפני המוות²⁸².

יש הסבורים, שמטרת הכאב והסבל היא לשפר את התנהגותנו, ולהעשיר את תכונותינו המוסריות, הכוללות אמונה, רחמנות, חסד, סובלנות, אומץ, צדקה וכיו"ב. כך מתחזקות ומזדככות תכונות האדם. חסרונות הגישה: לעתים הכאב והסבל מביאים דווקא לתכונות שליליות, לנסיגה מוסרית והתנהגותית, ולבריחה מיחסי אנוש מתוקנים²⁷⁹.

האיסלם רואה ביסורים מטרה להעיר את האדם לתשובה ולמעשים טובים, או כעונש על חטאים. יחד עם זאת סבורים חכמי האיסלם, שיש להלחם ביסורים באמצעים רפואיים וטבעיים, להפחיתם או למונעם במידת האפשר²⁸⁰. הסגפנות שכיחה בקבוצות השיעיות, והפרישות

[279] על עמדת היהדות בשאלות יסוד אלו — ראה לעיל בגישה המחשבתית. [280] ראה — [282] ראה הרפואה והיהדות עמ' 129-130. וראה עוד גישות דתיות שונות בספר — Bowker JW, *Problems of Suffering in Religions of the World*, London, 1970.

[281] ראה — *Encyclopedia of Bioethics*, p. 1186. על גישת הנצרות לסיגופים, וההבדל בינה ליהדות, ראה — *Encyclopedia*